

Banen rundt i modersmål og fremmedsprog

Farø, Ken Joensen

Published in:
Sprog på banen

Publication date:
2011

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Farø, K. J. (2011). Banen rundt i modersmål og fremmedsprog. I M. Blædel (red.), *Sprog på banen: Modersmål-Selskabets årbog 2011* (s. 15-24). Danmark.

**SPROG
PÅ BANEN**

MODERSMÅL-SELSKABETS
Å R B O G
2 0 1 1

MODERSMÅL-SELSKABET

SPROG PÅ BANEN

© Forfatterne og
Modersmål-Selskabet

Bogen er sat med Garamond
og trykt hos Clausen Grafisk, Odense

ARBOGSUDVALGET:

Gerda Thastum Leffers (formand)
Georg Adamsen
Adam Hyllested
Claus Tilling

Omslag og grafisk tilrettelægning:
Kitte Fennestad

Redaktionel tilrettelægning:
Michael Blædel

Bogen er udgivet med støtte fra
Undervisningsministeriets tips- og lottomidler

Printed in Denmark 2011

ISBN 978-87-994137-1-3

INDHOLD

Forord	
GERDA THASTUM LEFFERS	7
Klaverbøger	
BENNY ANDERSEN	11
Det' fedt, mand	
JOHN P.A. JENSEN	13
Banen rundt i modersmål og fremmedsprog	
KEN FARØ	15
Sportsmetaforer i kirken	
KRISTIAN TVILLING	25
Den demokratiske banehalvdel	
CHRISTIAN KOCK	31
Transcendentale tæsk	
DAVID JACOBSEN TURNER	41
Læn Dem ikke ud	
BENT JØRGENSEN	49

MED BANEN RUNDT I MODERSMÅL OG FREMMEDESPROG

KEN FARØ

Også jeg hader den overdrevne brug af sportsmetaforer i politik og offentlig administration, ja nu om dage selv i forskningsverdenen. Det er grinagtigt, at man på et universitet leflende taler om *semester-kickoff* for at lokke kunder til. At politikere benytter sig af reklamesprogstricks, er forståeligt, men stadig dybt usagligt og irriterende. At man selv i statsbærende institutioner som Rigsrevisionen konstant udsættes for *på den langelkorte bane og sende ngt til hjørne*, som en troværdig kilde beretter, er beskæmmende. Til sidst bliver det så indgroet, at ingen tænker over det mere, og måske godt det samme. Og så i øvrigt ikke mere fra den idiosynkratiske vinkel.

Emnet for denne artikel er et helt andet, nemlig *banebrydende* sprogvidenskab. I det omfang, stikordet "bane" kan bidrage til formidling af sprogvidenskabelige indsigter, er det kun fint. Jeg serverer et par begreber og analyserer et empirisk materiale. Hovedfokus er på 1. navne og 2. sproglig import versus hjemlige dannelser. Genstandssprogene er især dansk, tysk og engelsk.

POLYSEMI

Dette års emne for Årbogen trækker stærkt på ordet *banes* polysemi, dvs. mangetydighed. Polyseme ord har flere betydninger, som er beslægtede, og har et fælles betydningsgrundlag (modsat homonymer, der er ord eller udtryk, der helt tilfældigt ligner hinanden, som fx forkortelsen DONG (førsteleddet i et kendt dansk energiselskab) og det engelske ord *dong* (penis)). Vittigheder,

som er sprogligt orienterede, lever også af polysemi: "Og så var der svømmeren, der tog sig en bane", som en i 70'erne og 80'erne meget produktiv vittighedsgenre kunne forsøge at vinde modtagerens gunst med. Den aktiverer en ekstra *bane*-betydning fra narkoslang, hvor en *bane* er den mængde kokain, der i form af en lille aflang bunke kan sniffes op i næsen. Men en bane er også mere basalt 'en flade, som er bestemt for en bestemt regelbunden aktivitet', som mit forsøg på at beskrive *jernbane* og *sportsbanes* meget generelle betydningsfællesnævner ville lyde – det, der kaldes et *semasem*.

Selve ordet *sprog* er også polysemt; der er mindst 5-6 etablerede betydninger af det på dansk. To meget nært beslægtede, men altså distinkte udlægninger af ordet er hhv. 'modersmål' og 'fremmedsprog'. I denne sammenhæng, med *Modersmål-Selskabet* in mente, skulle man umiddelbart tro, at det kun var den første, der var interessant. Men så simpelt er det ikke. Man står stærkere i sit modersmål, hvis man også kan fremmedsprog. Desuden kan man ikke sige noget om sprog *som sådan*, hvis man kun har færdigheder og evt. teoretisk indsigt i sit eget sprog. Så vi skal her se på begge dele.

NAVNE OVERALT

Vi kommer ikke uden om at bruge navne i vores dagligdag. De er uundværlige mærkater for kendte og ukendte unikke fikspunkter i landskabet, i det sociale og kulturelle liv. Der findes millioner og atter millioner af navne i verdens sprog. Tænk på en almindelig hverdag: Du siger godmorgen til din mand eller hustru (fx *Bent/Lise*), drikker en kop *Gevalia*, tager en *Rynkeby*-juice ud af dit *Gram*-køleskab, læser *Berlingske*, tjekker din mail i *Outlook* under *Windows* på din *Hewlett and Packard*-pc, taler i din *Nokia*, kører til *Almindelig Brand Bank* på din *Everton* eller

i din *Audi*. På din vej ad *Vigerslev Allé* og *Ingerslevsgade*, og via *Tietgensbroen*, kører du forbi *Tivoli* og en restaurant ved navn *Flisen*. Der er billboard-reklamer for *TV3*, *Danske Bank* og *Siemens*. Vi stopper her – for det stopper aldrig.

Det er i øvrigt slet ikke indiskutabelt, hvad der gør noget til et navn, og grænserne mellem *proprier* og *appellativer* er flydende. Er det bøjning (*Mazdaen*)? Er det stort begyndelsesbogstav? Er det bare den *navneagtige brug*, som nogle forskere pragmatisk holder fast i, med resultatet at "det samme" ord kan være *proprium* for nogle og *appellativ* for andre (*Instituttet/instituttet*, *Forsvaret/forsvaret*, *Suttetræet/suttetræet*)?

Lad os nu lave et lille eksperiment, nemlig sammenligne navnene på noget så tilsyneladende usammenligneligt som togstationer og sportsklubber. Hvor ligger de afgørende forskelle? Og er der trods alt nogle fællestræk?

HOLME-OLSTRUP

Stationer får overvejende navn efter den lokalitet eller genstand, de ligger i eller ved. *Nordhavn*, *Ørestad*, *Skanderborg*, *Cinecittà* (efter den romerske filmby med samme navn), *Unter den Linden* (på tysk bor man direkte *Under Lindene*, ikke på *Unter den Linden*). På den måde er stationsnavnene sekundære navne, idet de jo også er primære *stednavne*. Stationerne kan undtagelsesvis også have navn efter deres funktion. I Berlin ligger der et af mange skinneknudepunkter, som hedder *Gleisdreieck*; navngivningsmotivet skyldes knudepunktets form, idet tre forskellige linjer mødes der ("Skinne-trekant"). De fleste skinnenet har også en eller flere centraler, som ligger i hovedstæderne og andre store byer: *Amsterdam Centraal*, *Централна гара София* ("Centrale Banegård Sofia", Bulgarien), *Oslo Sentralstasjon*. Alene Tyskland giver 120 stationer betegnelsen *Hauptbahnhof*. I Danmark har

vi kun to: *Århus Hovedbanegård* og *Københavns Hovedbanegård*. Det er i den forbindelse bemærkelsesværdigt, at århusianerne og københavnere i talesproget har valgt hver sin "klipping" af ordsammensætningen: hhv. sidsteledet (*Banegården*) og førsteledet (*Hovedbanen*). Roms hovedbanegård, *Stazione Termini*, adskiller sig fra de fleste andre hovedbanegårde med deres funktionsbetegnende navne, idet *Termini* blot sigter til de nærliggende romerske bade (termer), hvorved den altså falder ind i det generelle billede for stationsnavne.

FC MIDTJYLLAND

Vi skal nu sammenligne med sportsklubberne, eller i hvert fald dem, der gør brug af en bane – det udelukker jo rent formelt bl.a. skakklubber, der anvender et *bræt*, og bordtennisklubber, der gør brug af *borde*. Klubnavne er i sammenligning med stationsnavne i hvert fald potentielt noget mere sprælske. De kan ganske vist også være nøgterne og diskrete, tænk på anonyme navne som *Boldklubben af 1893*, men der er mange eksempler på farverige klubnavne. Frem for alt bliver det kulørt, hvis vi inddrager klubbernes uofficielle navne. Dem findes der nemlig langt flere af end for stationernes vedkommende, som stort set ikke kender til det fænomen. Det er den forskel, vi her skal se på. Men før vi når dertil, skal vi lige træde et skridt eller to tilbage.

Først kan man oplagt skelne mellem sportsklubnavne i bred og snæver forstand. Den første kategori består af klubnavne, der samler en hel række forskellige sportsgrene under én paraply, men som i offentligheden først og fremmest eller alene forbindes med én bestemt af dem: *Atlético Madrid*, *AGF* (Aarhus Gymnastikforening), *Wiener Sportklub*, *Djurgården IF* (Idrottsförening) og *Hamburger SV* (Sportsverein) er alle kendte og succesrige fodboldklubber, hvis navnes "pålydende-betydning" med en term

af Lars Brink ikke i sig selv signalerer fodbold, men blot nogle brede kategorier som *sport*, *idræt* eller sågar nabokategorier som *atletik* og *gymnastik*, der efter nutidens danske (sportsfaglige) inddeling slet ikke omfatter fodbold. Bag brasilianske klubnavne med *Vitória* (fx *Vitória Salvador*) ligger en lignende bred inddeling, selv om den selvfølgelig også har en tillæggsfunktion, nemlig at signalere og indgyde sejrsvilje (se nedenfor).

Den anden kategori, som også kunne kaldes egentlige sportsklubnavne, er dem, der i deres udtryksside direkte betegner den sportsgren, der er tale om: *Gentofte Tennis Klub*, *Paris-Levallois Basket*, *Handball Grauholz* (Schweiz).

FREM I

En del af klubberne betjener sig af karakteriserende elementer. Fx *Svømmeklubben KVIK Kastrup*, *Svømmeklubben FREM* (Odense) og *Svømmeklubben SØLØVEN*. Fænomenet er ikke så udbredt blandt danske fodboldklubber, selv om vi da har både *Frem i Valby* og *Fremad Amager*. Men så se til udlandet, og billedet bliver pludselig meget mere kulørt og kraftfuldt: *Dinamo Moskva*, *Eintracht* (Enighed) *Frankfurt*, *Ajax Amsterdam*, som ikke helt tilfældigt har en søsterklub *Ajax Capetown*, *Apollon Kalamarias*, *Energie Cottbus*, *Zenit St Petersburg*. Andre eksempler er *Fortuna Düsseldorf* og *Gloria Bistrita*.

Angelsaksiske klubber har ofte karakteriserende navne, bl.a. i formen BYNAVN + PERSONER, fx *Glasgow Rangers*, *Blackburn Rovers*, *Bolton Wanderers*, *Cobh Ramblers*. *Rangers* er kommandosoldater, der er trænet i overraskelsesangreb. *Wanderers*, *rovers* og *ramblers* er vandrefugle eller bare nogen, som er på farten. Endnu mere skåret ind til benet er *Crusaders*, der ganske enkelt giver den som *Korsfarere*. Nogle klubber har simpelthen opkaldt sig selv efter historiske figurer som fx søfareren *Vasco Da Gama*

eller den belgiske *Willem II Tiburg*. *San Jose Earth Quakes* trumfer dem alle med sin kraftfuldhed.

Hvad har alle disse karakteriserende og ekspresive elementer til fælles, og hvad er deres funktion? De skal på én gang fungere som forpligtende appel til medlemmerne, noget billedligt man kan identificere sig med, og de skal indgyde respekt hos modstanderne. Herudover kan man udnytte dem i propaganda- og salgsøjemed. Det sidste er dog næppe afgørende, for selv nøgterne klubnavne som *Brøndby IF* og *FC København* klarer sig fint på den front alligevel.

Der er rigeligt med kedelige klubnavne, der i dette aspekt ikke står tilbage for stationsnavnene. Det ser imidlertid ud, som om sproget kompenserer med en mængde uofficielle betegnelser for i hvert fald fodboldklubberne: *Die Wölfe* (VFL Wolfsburg), *Løverne* eller *Byens Hold* (FCB), *De hvide* (AGF), *De Boeren* (Bønderne, PSV Eindhoven), *Gutan* (Drengene, Tromsø IL). Mange klubber har endda adskillige kæle- eller øgenavne, der konkurrerer med hinanden.

Sammenfattende kan vi se, at stations- og klubnavne godt nok har noget grundlæggende til fælles: Både klubnavne og stationsnavne identificerer entydige, unikke størrelser ude i virkeligheden.

Men der er altså også klare forskelle. En af dem er, at stationsnavne i meget høj grad er identiske med den lokalitet, de befinder sig i eller ved, evt. (men sjældent og kun ved behov) suppleret med det ekspliciterende tillæg *Station*. Og hermed er variationsmulighederne stort set udtømte. Klubnavne er kendetegnet ved en langt større variation med hensyn til konstruktionsform – alt afhængigt af sportsgren. Den væsentligste forskel er dog, at både en del officielle klubnavne, og altså i endnu højere grad de uofficielle af slagsen, gør brug af karakteriserende

elementer. En sportsklub er forbundet med stræben og følelser, ja i nogle tilfælde had (jf. eksempler som *Bundby* og *F-U-C-K* for den kendte københavnerklub), og det må navnet gerne hjælpe med til at transportere. Hvis ikke de ærværdige grundlæggere af klubben har haft dette aspekt med i tankerne, så hjælper sprogbugen dem af egen drift. Et eksempel som den færøske fodboldklub *Fuglafjørður*, der udelukkende udpeger en lokalitet og dermed ligner et helt igennem repræsentativt stationsnavn som *Holme-Olstrup*, *Køge* eller *Nykøbing Falster*, hører til sjældenhederne. Stationsnavne er på sin vis kedeligt navnestof – hvilket ikke må forveksles med de stednavne, der typisk ligger til grund, og som sådan er primære navne. De er både spændende og vigtige dokumenter til sproghistorien. Men vi har ikke det store behov for at involvere os sprogligt i stationsnavnene: Det handler her mere om at komme fra A til B.

IMPORT ELLER PURISME?

Med til et levende sprog hører, at det optager eller danner nye ord. Jernbane- og sportsdomænerne udgør her ingen undtagelse, selv om de repræsenterer forskellige faser og bølger af den fremmede påvirkning. Lad os her nøjes med at kaste et sammenlignende blik på dansk og tysk.

BAHNSTEIG ELLER PERRON?

For jernbanens vedkommende er dens terminologi præget af det tidligere for transport og kommunikation så dominerende fransk: Dansk jernbanesprog udgør ingen undtagelse med eksempler som *perron*, *billet*, *kontrollør* (controlleur), *station* og *kupe* (coupé). I tysk foregik der imidlertid omkring 1900 en sproglig udrensning af disse "fremmedord", så tysk i dag for de pågældende indhold har helt egne tyske dannelser, hhv.

Bahnsteig, Fahrkarte, Schaffner, Bahnhof og *Abteil*. Vi dansk-talende har selvfølgelig også *banegård*, jf. ovenfor, men i nutids-sproget er den betegnelse nærmest blevet et rent navneelement (som i *Odense Banegård*), i det mindste i rigsmål. I de 100 år, der er gået siden de store tyske sprogrensninger for det franske inventar, er holdningen til fremmedsprog imidlertid blevet en helt anden. Nu trænger engelsk sig på mange steder i tysk bane-sprog: *Ticket, Counter, Servicepoint* er blot et par eksempler af mange mulige Deutsche Bahn-anglicismer, som jo ikke er i brug i dansk. Det kunne være et tegn på, at tysk er mere påvirket af engelsk, end dansk er.

SPILLER ELLER KICKER?

Hvordan ser det forhold ud på den anden *banehalvdel*, i sports-sammenhæng? I en tværsproglig undersøgelse i tidsskriftet *Mål og Måle* fra 2006 blev tysk (bl.a. med betegnelser som *Foul, kicken* og *Kicker*) dømt mere engelskpåvirket end dansk. Fransk (*corner* for *hjørnespark*), og også schweizisk tysk (*Goalie* for *målmand*) er imidlertid endnu mere "angliciserede", mens sprog som svensk, vietnamesisk og islandsk (i stigende orden) i højere grad har dannet deres egne udtryk for de engelske termer.

I en sportsgren som badminton ser tendensen ud til at være nogenlunde i balance mellem dansk og tysk: Tysk har *Shuttle, Drives, Backhand*, hvor vi har *bold, flade bolde* og *baghånd*. Til gengæld har dansk *ketsjer, serv* og *smash*, hvor man i tysk opererer med *Schläger, Aufschlag* og *Schmetterball*.

Som det fremgår, er det ikke let at afgøre, hvilket af to sprog der er mest modtageligt for engelsk påvirkning. Man er tit blind for "egne" anglicismer, og der mangler typisk et overblik over de utroligt mange forskellige sammenhænge og måder, påvirkningen foregår på. På Københavns Universitet er der derfor

blevet igangsat et projekt, der forsøger at måle forskellen i "angliceringsgrad" mellem dansk og tysk. En meget væsentlig del af projektet er at prøve at opstille en metode til at afgøre den slags spørgsmål med – og det er ingen let opgave. Lingvisternes hypotese er, at moderne tysk er mere påvirket og påvirkeligt af engelsk, end dansk er, men frem for at føre bevis for sådan en antagelse – det kan man ganske enkelt ikke (men man kan selvfølgelig altid manipulere sin modtager med nogle suggestive eksempler) – gælder det for den videnskabelige omgang med hypoteser om at forsøge at *teste* dem ved at udsætte dem for forskelligartede data. Det kaldes *falsifikation*, og det arbejde foregår lige nu.

VED BANEREJSENS MÅL

Vi har foretaget en rejse gennem to af sprogets mere banepre-gede domæner. Frem for at fylde den begrænsede plads med både jernbane- og sportsmetaforik fra universitetet, hvor denne skribent slår sine folder (eksempler kunne være *toget er kørt* for et fag, en studiereform der *kører på skinner*, man kunne skrive om de såkaldte *lokomotivfag* og *tenderfag, toppræstationer, stjerneforskere* osv.), har vi set på et lille udvalg af navnestoffet og på importordsproblematikken på de nævnte områder. Begge dele kan og bør der skrives (og bliver der skrevet) bøger om; her nøjedes vi med at sætte pennen forsigtigt til papiret. Vi har banet os vej: *Endstation! Alle aussteigen!*

KEN FARØ F. 1972, ADJUNKT I TYSK SPROG, PH.D. OVERSÆTTER, ORDBOGSFORFATTER (DEN DANSKE ORDBOG, GYLDENDALS TYSK-ORDBØGER, LANGENSCHIEDTS DANSKORDBOG FOR TYSKERE). FORMAND FOR GESELLSCHAFT FÜR DEUTSCHE SPRACHE I DANMARK. REDAKTØR AF MÅL OG MÆLE. DANSK REDAKTIONSKOMITTEMEDLEM FOR TIDSSKRIFTET LEXICONORDICA. BESTYRELSESMEDLEM I LEKSIKOGRAFER I DANMARK. FORMAND FOR OG GRUNDLÆGGER AF DANFRAS. BIDRAGYDER TIL 'DEN STORE DANSKE' OG TIL PI'S SPROGMINUTTET. FOREFATTER TIL FLERE END 100 AFHANDLINGER OM SPROG PÅ DANSK, ENGELSK OG TYSK. UDGIVER AF VÆRKET 'SPROGVIDENSKAB I GLIMT' MED 70 BIDRAG AF DANSKE SPROGFORSKERE.

SPORTSMETAFORER I KIRKEN

KRISTIAN TVILLING

Kan dåben og nadveren knockoute synden? Giver farisæerne og de skriftkloge Jesus det røde kort? Og sendte Jesus stafetten videre til disciplene, da han for til himmels? Kan og skal man bruge sportsmetaforer i kirken?

Umiddelbart skulle man tro, at kirkens og sportens sprogverdener var uforenelige. Sproget afspejler nemlig de værdier, der er fremherskende inden for det pågældende område, og i kirken taler vi om, at de første skal blive de sidste, mens det i sportens verden netop kun er dem, der kommer først, der er værd at beskæftige sig med. Alligevel har der tilsyneladende altid været en sproglig forbindelse mellem sporten og kristendommen. Læser man Paulus, hvis skrifter hører til de ældste i Det Nye Testamente, kan man f.eks. støde på følgende: "Ved I ikke, at de, der er med i et løb på stadion, alle løber, men kun én får sejrprisen? Løb sådan, at I vinder den!". Her opfordrer han ikke korintherne til at løbetræne, men til at fokusere på deres frelse – og om sin egen målrettethed i forbindelse med missionsgerningen kan han skrive: "Jeg er ikke som en bokser, der slår i luften." Begge citater er hentet fra 1. Korintherbrev, og i løbet af ganske få vers får Paulus altså brugt sprog billeder fra både atletik og boksning. Der må altså siges at være en vis tradition for at hente sportsudtryk ind i det kristne sprog, men bare fordi Paulus gjorde det i en hellenistisk kultur for snart 2000 år siden, er det jo ikke ensbetydende med, at vi også skal gøre det i en dansk sammenhæng i dag.